

Asia: VN/5966/2019

Lausuntopyyntö luonnoksesta hallituksen esitykseksi eduskunnalle vanhemmuuslaiksi

Lausunnonantajan lausunto

Voitte kirjoittaa lausuntonne alla olevaan tekstikenttään

Yleiset huomiot:

Pääministeri Sanna Marinin hallitusohjelman mukaisesti äitiys- ja isyyslait yhdistetään vanhemmuuslaiksi. Vanhemmuuslaki säätelee vanhemmuuden määräytymistä. Esitysluonnoksessa, josta lausuntoa pyydetään, ehdotetaan muutettavaksi hedelmöityshoitolakia ja tehtäväksi vanhemmuuslain säätämisestä aiheutuvat muut välttämättömät lainsäädäntömuutokset.

Vanhemmuuslain uudistuksen pääasialliseksi tavoitteeksi on kirjattu äitiys- ja isyyslakien tekninen yhdistäminen. Tavoite on selvästi ohjannut luonnoksen valmistelua. Amnestyn näkemys on, että tavoite on ihmisoikeusnäkökulmasta kunnianhimoton. Sateenkaariperheiden ja -lasten oikeuksia ajavat järjestöt ovat todenneet, ettei uudistus paranna sateenkaariperheiden yhdenvertaisuutta. Amnesty on omassa analyysissään päätenyt samaan lopputulokseen. Jos vanhemmuuslain uudistamisen tavoitteeksi olisi asetettu lapsen oikeuksien turvaaminen monimuotoisissa perhetilanteissa, tämä olisi varmasti johtanut ihmisoikeusnäkökulmasta parempaan lopputulokseen.

On myönteistä, että esityksessä ehdotetaan palaamista vuonna 2019 poistuneeseen tilanteeseen, jossa naisparilla on mahdollisuus valita hedelmöityshoitojen yhteydessä alkion muodostaminen myös sellaisista siittiöistä, joiden luovuttaja haluaa vahvistaa isyytensä. Myös monet muut esitetyt teknisluonteiset uudistukset ovat kannatettavia, esimerkiksi lapsen vanhemmuuden ennakkotunnustamisen sujuvoittaminen siten, että asiakirjat lähetetään suoraan Digi- ja väestötietoviraston sähköiseen ilmoitusjärjestelmään. Tämä on edistystä nykytilanteeseen verrattuna. Esitys purkaa vanhemmuuden tarpeetonta sukupuolittamista siirtymällä vanhemmuuslaki-termiin lain nimessä. Tämä selkiyttää vanhemmuutta koskevaa lainsäädäntöä: sukupuolesta riippumatta kyse on aina vanhemmuudesta. Sukupuolittavien termien käyttöä kuitenkin edelleen jatketaan itse lakitekstissä.

Ehdotuksen puutteet ihmisoikeusnäkökulmasta:

Voimassa oleva perhelainsäädäntö altistaa sukupuolivähemmistöihin kuuluvat vanhemmat ja heidän lapsensa syrjinnälle. Lapsen vanhemmuus merkitään nykyisen lainsäädännön mukaan väestötietojärjestelmään äitiytenä tai isyytenä, eikä lapsen juridiseksi vanhemmaksi ole mahdollista merkitä useampaa kuin kahta henkilöä. Mikäli lapsen vanhempi korjaa sukupuoltaan, tietoa ei voi väestötietojärjestelmässä muuttaa. Kun vanhemman juridinen sukupuolimerkintä ei vastaa sukupuolitettua vanhemmuusmerkintää, vanhemman transtausta paljastuu esimerkiksi lapsen päiväkodin tai koulun henkilökunnalle. Tämä altistaa lapsen syrjinnälle, ja loukkaa sekä vanhemman että lapsen oikeutta yksityisyyteen (ks. PL 10§, jolla suojataan yksityiselämää. Pykälän ensimmäinen virke kuuluu: Jokaisen yksityiselämä, kunnia ja kotirauha on turvattu.).

Suomen monimuotoisessa perhetodellisuudessa lapsilla voi olla kahta useampia tosiasiallisia vanhempia jo syntyessään. Esitysluonnoksessa tunnistetaan tämän todellisuuden olemassaolo, mutta ei esitetä ratkaisuja, jotka legitimoisivat monimuotoisuuden ja siten parantaisivat sateenkaariperheiden lasten ja vanhempien yhdenvertaisuutta. Tämä johtaa kohtuuttomiin valintoihin. Esimerkiksi jos naispari päättää hankkia lapsen läheisen miehen kanssa (ts. isyyden tunnustavan miehen siittiötä käyttämällä), heidän täytyy valita ketkä tulevat merkityksi lapsen vanhemmiksi — kolmen aikuisen merkitseminen oikeudellisiksi vanhemmiksi ei annetussa esityksessä edelleenkään ole mahdollista.

Perheiden monimuotoisuudesta puhuttaessa kyse ei ole ainoastaan syntyvän lapsen vanhempien lukumäärästä. Lapsen elämän aikana läheinen aikuinen, joka ei ole lapsen syntymässä määritelty oikeudellinen vanhempi, voi vakiintua lapsen vanhemmaksi. Tällaisessa perhetilanteessa vakiintunut lapsen ja vanhemman suhde voidaan vahvistaa perheen sisäisen adoption kautta — mutta vain avioliitossa. Jos lapsi on kasvanut useamman kuin kahden vanhemman perheessä, tai hänen vanhempansa eivät ole naimisissa, tai he ovat sopineet kumppanuusvanhemmuudesta, ei vakiintunutta vanhemmuutta voida vahvistaa.

Ehdotuksen taustoituksessa on mainittu Suomea velvoittavat ihmisoikeussopimukset, esimerkiksi YK:n lapsen oikeuksien sopimus (SopS 59 ja 60/1991). Tekstissä ei ole nostettu esiin sopimuksessa mainitun perheen määritelmää. Länsimaisen ydinperhemallin lisäksi sopimus tunnustaa hyvin erilaisia järjestelyjä, joilla perhe voi rakentua. Lapsen oikeuksien sopimusta valvova komitea tunnustaa, että ”perhe” viittaa lapsen oikeuksien sopimuksessa moniin erilaisiin järjestelyihin, joilla voidaan turvata pikkulasten hoito, huolenpito ja kehittyminen ja ilmaus kattaa ydinperheen, suurperheen sekä muut perinteiset ja nyky-yhteiskunnan järjestelyt edellyttäen, että nämä ovat lapsen oikeuksien ja edun mukaisia (CRC/C/GC/7, kohta 15).

Tekstissä viitataan myös Euroopan ihmisoikeussopimuksen 14 artiklan ja 12. lisäpöytäkirjan kirjaukseen, jossa todetaan, että yleissopimuksessa tunnustetut oikeudet tulee taata ilman syrjintää

mm. syntyperään katsomatta. Sen sijaan tekstissä ei nosteta esille Euroopan neuvoston parlamentaarisen yleiskokouksen päätöslauselman 2239 (2018) suositusta 4.6. Yleiskokous suosittaa jäsenvaltioita huolehtimaan transsukupuolisten vanhempien sukupuoli-identiteetin merkitsemisestä oikealla tavalla lapsen syntymätodistukseen ja varmistamaan, että myös muut kuin naisen tai miehen sukupuolimerkintöjä käyttävät henkilöt saavat tunnustetuiksi parisuhteensa ja juridiset suhteensa lapsiinsa ilman syrjintää.

Esitysluonnoksen tekstissä on myös viittauksia mm. Euroopan sosiaaliseen peruskirjaan ja Euroopan unionin peruskirjaan.

Kattavaa, perheiden monimuotoisuuden huomioivaa lapsivaikutusten tai syvällistä ihmisoikeusvaikutusten arviointia ei kuitenkaan ole tehty. Tämä on vakava puute.

Lopuksi:

Vanhemmuudessa on kyse lapsen oikeuksien takaamisesta, perheoikeuksien tunnustamisesta ja perustavan ihmisoikeuden suojelemisesta, oikeudesta perustaa perhe. Monimuotoisen perhetodellisuuden sivuuttamisella on suoria seurauksia lapsen oikeuksien toteutumiselle: esimerkiksi elatusvelvollisuus ja oikeus perinnön lakiosaan määrittyy oikeudellisen vanhemmuuden kautta. Juridinen vanhemmuus takaa myös tapaamisoikeuden. Kun juridinen vanhemmuus ei toteudu, ei myöskään lapsen oikeus syrjimättömyyteen toteudu.

Lainmuutosvalmisteluun vaikuttaa merkittävästi se, miten perusteellisesti taustoittava ja nykytilaa arvioiva selvitystyö on tehty. Esityksessä todetaan, että valmistelussa on otettu huomioon myös eräiden sidosryhmien ehdotus useamman kuin kahden oikeudellisen vanhemman mallista sekä äitiys- ja isyys-nimikkeistä luopumisesta siten, että vanhemmuus kirjattaisiin yhtenä vanhemmuutena väestötietojärjestelmään. Sidosryhmien ehdottamien muutosten tarkoituksenmukaisuuden tarkempaa arviointia ja toteuttamista tässä yhteydessä ei kuitenkaan ole pidetty mahdollisena (s. 26). Toisaalta tekstissä todetaan, että äiti- ja isä-nimikkeistä luopuminen aiheuttaisi pääosaltaan teknisluonteisia muutoksia muualle lainsäädäntöön.

Amnesty kannattaa vanhemmuus-termin käyttöön siirtymistä ja vanhemmuuden kirjaamista väestötietojärjestelmään vanhemmuutena. Lisäksi vanhemmuuslaissa on tunnistettava perheiden monimuotoisuus siten, että laki mahdollistaa useamman kuin kahden oikeudellisen vanhemman lapselle. Mikäli vanhemmuus edelleen kirjataan väestötietojärjestelmään sukupuolitetuin termein, on transtaustaisilla vanhemmillä oltava mahdollisuus muuttaa merkintää omalla ilmoituksellaan.

Vanhemmuuslain perusteellinen uudistaminen olisi vaatinut tuekseen työryhmätyöskentelyä, jossa asiantuntijajärjestöt olisivat voineet antaa panoksensa esitysluonnokseen, erityisesti

ihmisoikeusvelvoitteiden toteuttamisen näkökulmasta. Työryhmätyöskentelyn sijaan esitys on valmisteltu virkatyönä oikeusministeriössä.

Amnesty peräänkuuluttaa esityksen palauttamista valmisteluun. Ennen esitysluonnoksen viemistä eduskuntaan on sekä lapsi- että ihmisoikeusvaikutukset arvioitava perusteellisesti. Lainsäädäntöuudistuksen tavoitteeksi tulee asettaa syrjivien rakenteiden poistaminen.

Oksanen Pia
Amnesty International Suomen osasto